

ULUSLARARASI BEŞERİ ve SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

(4-5 Kasım 2021)
BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:

Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT

Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ

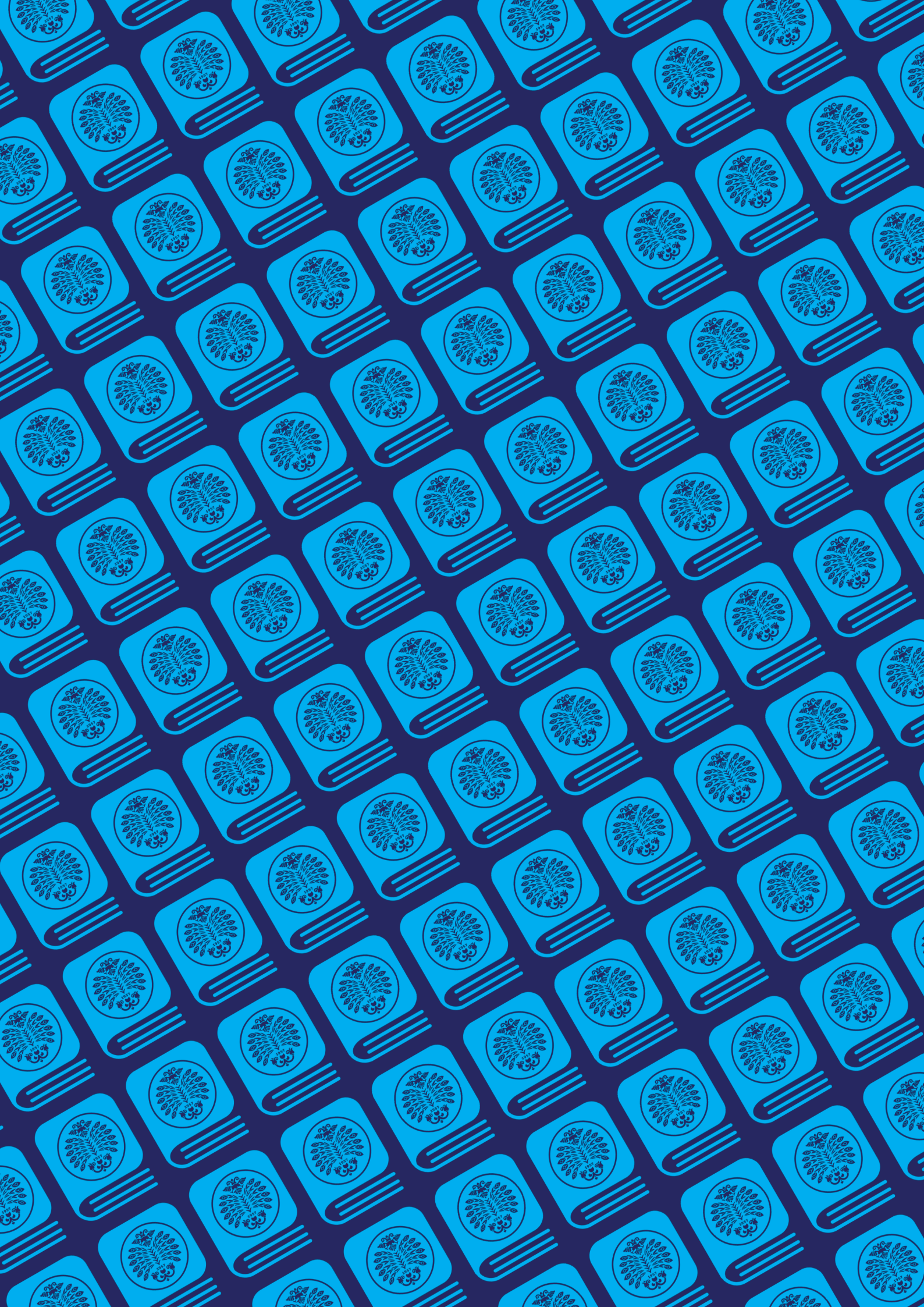
Doç. Dr. Fırat ALTINKAYNAK

Dr. Öğr. Üyesi Esra KARAKUŞ UMAR

Doç.Dr. Meheddin İSPİR

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATÜRK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Eser Adı:

ULUSLARARASI BEŞERİ ve SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
BİLDİRİLER KİTABI (4-5 Kasım 2021)

Editörler:

Prof. Dr. Cavit YEŞİLYURT
Doç. Dr. Tuncer GÖVDELİ
Doç. Dr. Fırat ALTINKAYNAK
Dr. Öğr. Üyesi Esra KARAKUŞ UMAR
Doç. Dr. Meheddin İSPİR

Yayımlar Yönetmeni:

Doç. Dr. Bünyamin AYDEMİR

Yayın Kurulu: Prof. Dr. Ahmet SARI, Prof. Dr. Ali UTKU, Prof. Dr. Bülent ÇAVUŞOĞLU,
Prof. Dr. Erdiç ŞIKTAR, Prof. Dr. Hakan Hadi KADIOĞLU,
Doç. Dr. Bünyamin AYDEMİR, Doç. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ

Dizgi ve Tasarım: Abubekir KALE

Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1291

ISBN: 978-625-7086-47-9

Erişim Adresi: <https://ekitap.atauni.edu.tr>

Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğü

Sertifika No: 42021

Adres: Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi Okuma Salonları Binası Zemin Kat
Kampüs-Yakutiye/ ERZURUM

E-posta: atayayinevi@atauni.edu.tr

Telefon: 0442 231 62 80

Erzurum 2021 © Copyright Atatürk Üniversitesi Yayınevi

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir. Eserin her hakkı anlaşılabilir olarak Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğüne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Bu yayın Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimince

SBS - 2021 - 9574 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	11
TYT VE AYT SINAVLARINDAKİ SORU DAĞILIMI BAĞLAMINDA LİSELERDEKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİMİNE BİR BAKIŞ	13
YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE HİKÂYE KULLANIMINA DAİR BİR ÖNERİ	19
COVID-19 PANDEMİSİNİN KÜRESEL YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİLERİ.....	26
KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE İNSAN KAYNALARI POLİTİKALARI: KOÇ HOLDİNG ÖRNEĞİ.....	40
ETİK KAVRAMININ MUHASEBE ALANINA YANSIMASI	47
SOSYAL EŞİTSİZLİKLER VE GÜNCEL ÖNERİLER: EVRENSEL TEMEL GELİR.....	51
STEM EĞİTİM MODÜLÜNÜN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİNİN KUVVET KONUSUNDAKİ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ	63
SÖZLÜ TARİH YÖNTEMİ KULLANIMINA YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ: VAN DÜĞÜNLERİ ÖRNEĞİ.....	65
YARDIM MESLEKLERİNDEKİ ADAYLAR İÇİN ÖZNEL İYİ OLUŞ AYIRT EDİCİ BİR FAKTÖR MÜDÜR?	67
MUHASEBE DENETİMİNDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI VE ÖNEMİ.....	78
ENGELLİ BİREYLERİN SERBEST ZAMAN KÜLTÜRÜ: KURUMSALLAŞMIŞ TOPLUMSAL ENGELLER	80
REKLAMLARDA VURGULANAN DİNAMİK YETENEKLER: TÜRK HAVA YOLLARI ÖRNEĞİ.....	91
AHLAKİ İKİLEM YÖNTEMİNE DAYALI ÖRNEK OLAYA İLİŞKİN İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ: VATANSEVERLİK DEĞERİ	102
CEBİRSEL ÖZDEŞLİKLERİN ORTAÖĞRETİM DÜZEYİNDE GÖRSELLEŞTİRİLMESİ	104
TARİHSEL ROMANLARIN DİDAKTİK FONKSİYONU ÜZERİNE BİR İNCELEME: HEXENFEUER ÖRNEĞİ	106
ÇİN'İN MUHTEMEL TAYVAN MÜDAHALESİNİN EKONOMİK MOTİVASYONLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	108
VADELİ KURLARIN SAPMASIZLIĞI HİPOTEZİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE DÖVİZ PİYASASI ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ.....	110

ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞINDA ÇİN'İN KARAR VERME VE MÜZAKERE YAKLAŞIMI.....	112
LİDER-İZLEYEN UZAKLIĞI ÖLÇEĞİ UYARLAMA ÇALIŞMASI.....	120
YENİ DOĞAL GAZ KEŞİFLERİNİN TÜRKİYE'NİN ENERJİ DİPLOMASİSİNE VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİNE YANSIMASI	129
VERGİ GELİRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜYESİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	131
DİJİTAL ÇAĞDA STRATEJİ GELİŞTİRMEK VE YÖNETMEK: REKABETÇİ DİNAMİKLER PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME.....	138
İÇ TURİZM KAPSAMINDA TOKAT İLİNDE DÜZENLENEN FESTİVALLERİN TEMATİK OLARAK İNCELENMESİ.....	146
COVID 19 SÜRECİNDE DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ: İŞGÜCÜ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME	159
ÖRNEKLERLE MANTIKSAL AKIL YÜRÜTME	171
ÜLKELERİN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN ÖĞRETİM UYGULAMALARINDAKİ YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE TÜRKİYE'NİN DURUMU.....	180
ROUSSEAU'DAN GÜNÜMÜZE EĞİTİM: DOĞA-AKIL VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	181
COVID-19 SÜRECİNDE GAYRİMENKUL PİYASASINDA YAŞANAN FİYAT DEĞİŞİMİ; İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ.....	183
TEKNOSTRES HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	195
TÜRKİYE VE DÜNYADA ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRETİMİN PANDEMİ ÖNCESİ VE PANDEMİ SIRASINDAKİ DURUMU.....	196
OSMANLI DEVLETİ'NDE 19. YÜZYILDA MADEN İHRACATININ USUL VE YÖNTEMİ ÜZERİNE-Ergani Maden-i Hümayûn Örneği.....	197
COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVİRİMİÇİ DERSLERE KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ.....	199
ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN PROGRAM VE SINIF YÖNETİMİYLE İLGİLİ YAŞADIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ.....	218
ENERJİ YOKSULLUĞU: TÜRKİYE'DE ASGARİ ÜCRETLE 'YAŞAYAN' BİR AİLENİN DURUMU.....	234

FARKLI FAKÜLTELERDEKİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ İNANÇ DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	246
PANDEMİ SÜRECİNDE ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN GELİŞTİRDİKLERİ DERS MATERYALİ ÖRNEKLERİ: DOKÜMAN ANALİZİ	247
J EĞRİSİNİN TÜRKİYE’DE GEÇERLİLİĞİNİN SINANMASI.....	249
TÜRKİYE’DEKİ OTOMOBİL MARKALARININ SOSYAL MEDYADA HEDEF KİTLELERİYLE İLETİŞİMİ VE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ	257
MARKA DEĞERİ: TÜRKİYE’NİN EN DEĞERLİ 10 MARKANIN DEĞERLENDİRİLMESİ	259
7-8. SINIF ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE SOSYAL MEDYA KULLANIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	272
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ENDEKSİ (ESG) ÇERÇEVESİNDE FİRMALARIN YER ALDIĞI SEKTÖRLERİN PERFORMANS DEĞERLENDİRMELERİ	274
DEZAVANTAJLI ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ARGÜMAN OLUŞTURMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ.....	276
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK DERSİNDEKİ KAZANIMLARA YÖNELİK TUTUMLARI	278
MATEMATİK VE FEN BİLİMLERİ DERSLERİNİN NOTLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	285
VIX KORKU ENDEKSİNİN HİSSE SENEDİ YATIRIMCI SAYILARI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	289
KADINLARIN ÖNÜNDEKİ KARIYER ENGELLERİ: CAM TAVAN SENDROMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	291
İŞLETMELERDE LOJİSTİK SATINALMA.....	302
BİR MATEMATİK ÖĞRETMENİN KENDİ SINIF UYGULAMALARINA İLİŞKİN FARKINDALIKLARI	303
FEN BİLİMLERİ EĞİTİMİNDE YANSITICI DÜŞÜNME ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ	312
YANSITICI DÜŞÜNME ETKİNLİKLERİ İLE ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ BİR REACT STRATEJİSİ UYGULAMASI: SİNDİRİM SİSTEMİ	314
TİCARİ DIŞA AÇIKLIK VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İÇİN YATAY KESİT BAĞIMLILIĞI ALTINDA AMPİRİK BİR ANALİZ	316

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DIŞ TİCARET VE İŞGÜCÜNE ETKİSİ: BOOTSTRAP TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZİ	327
İŞYERİNDE DIŞLANMANIN GÖREV PERFORMANSINA ETKİSİ: POZİTİF VE NEGATİF DUYGULANIMIN ARACILIK ROLÜ	329
DEPOSIT INTEREST RATE AND GROSS DOMESTIC SAVINGS IN GHANA	343
ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN HİLELİ DAVRANIŞ ALGILARI VE RAPOR ETME EĞİLİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	344
GÜNEY KORE MUCİZESİNDE TEKNOLOJİ VE YENİLİK POLİTİKALARININ ROLÜ: KALKINMA PLANLARI ÖZELİNDE BİR KARŞILAŞTIRMA.....	356
TÜRKİYE’DE DİJİTAL OKURYAZARLIK ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERDEKİ EĞİLİMLERİN İNCELENMESİ.....	358
İSLAM İKTİSADI ÖZELİNDE KATILIM BANKACILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	360
SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE ENERJİ TÜKETİMİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	373
ÇEŞİTLİ REKREASYON FAALİYETLERİNE KATILAN BİREYLERİN REKREASYON FAYDA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	379
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN KIŞ TURİZM FARKINDALIĞININ İNCELENMESİ	380
GÜÇ YAŞAM KOŞULLARINDA BULUNAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER.....	381
SALGIN DÖNEMİNDE ‘KIRILGANLAŞAN GRUPLAR’: EKOLOJİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME.....	389
SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ ÜZERİNE BİR DERLEME	398
BİLGİ İSTİFÇİLİĞİ DAVRANIŞI ÖRGÜTTE DIŞLANMAYA NEDEN OLUR MU?.....	400
OSMANLI DEVLETİ’NDE MÂLİKÂNE UYGULAMASINDA “TEBERRÎ” KAVRAMI ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ.....	402
YEME BOZUKLUĞU OLAN GENÇ KIZLARDA SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ: KEMİKLERİNE KADAR FİLMİ ÖRNEĞİ.....	415
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDEKİ MATEMATİK ÖĞRETİMİ ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	417
ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI VE MODELLERİNİN BİREYE ÖZGÜLÜK ile YETERLİLİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	419

ENFLASYON VE FAİZ ORANI ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE, BREZİLYA VE ENDONEZYA İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ	421
AFGANİSTAN'DA KADIN EĞİTİMİ (2001-2021)	423
65 YAŞ VE ÜSTÜ BİREYLERDE COVID-19 KORKUSU VE SOSYAL DESTEK.....	438
BİRLEŞME AMAÇLI ORTAKLIKLAR: DÜNYADAKİ GELİŞİM SÜRECİ VE SERMAYE PİYASALARINDAKİ GÜNCEL DURUMU.....	440
STUDENT MENTAL WELL-BEING DURING COVID-19 OUTBREAK IN TURKEY.....	442
ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AND INSTITUTIONAL QUALITY: A CROSS-COUNTRY CAUSAL ANALYSIS.....	443
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZEL GÖRELİLİKLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÖĞRENMELERİNİN KİT İLE TESPİTİ.....	444
KARAKTER VE DEĞER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA ŞÜKRAN GÜNLÜĞÜ TUTMANIN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YARATTIĞI FARKINDALIKLAR	445
ÇALIŞANLARIN KİŞİ-ÖRGÜT UYUMU, YAŞAM TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL SİNİZM İLİŞKİSİ	447
YASAL BİLDİRİM ZORUNLULUĞU TAŞIYAN VAKALARDA OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN ROLLERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI.....	449
COVID- 19 VE ÖZEL SAĞLIK SİGORTALARI	450
VATANDAŞ KATILIMIYLA SOSYAL POLİTİKA OLUŞTURMA	452
G7 ÜLKELERİ İÇİN REEL EFEKTİF DÖVİZ KURLARI İLE NOMİNAL EFEKTİF DÖVİZ KURLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	462
NİCEL ARAŞTIRMA YAPABİLME YETERLİLİKLERİ VE METODOLOJİK EĞİLİMLER: TÜRKİYE SOSYOLOGLARI ÖRNEĞİ.....	470
TEKNOSTRESİN Z KUŞAĞI ÇALIŞANLARIN İŞ PERFORMANSI VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	471
SOSYAL POLİTİKA VE DİN: CUMA HUTBELERİNDE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK SÖYLEMLER.....	472
MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE HATA TEMELLİ AKTİVİTELERİN KAVRAMSAL GELİŞİME KATKISI	483
AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE KAMU SAĞLIK HARCAMALARI DURAĞAN MI?	502

GEÇİCİ KORUMA YÖNETMELİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN SURİYELİ SİĞİNMACI POLİTİKASI	513
VAKIF, BANKA VE SİGORTA SANDIKLARININ KAMU SOSYAL SİGORTALAR KURUMLARINA DEVRİ SORUNU	522
KADIN YOKSULLUĞU VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ: ALTINDAĞ ÖRNEĞİ ...	533
BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YÜZDELER KONUSUNDA PROBLEM KURMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ.....	535
DİJİTAL OYUN SEKTÖRÜ’NÜN FİNANSAL POTANSİYELİ VE TÜRKİYE’DEKİ DURUMU.....	537
UZAKTAN ÇALIŞMA ÖLÇEĞİNİN KAPSAM GEÇERLİLİK ÖLÇÜTLERİNİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	539
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN BİREYLERİN FİNANSAL TUTUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	551
GÜVEN, KONTROL ODAĞI, FİNANSAL OKURYAZARLIK VE RİSK ALMA DEĞİŞKENLERİNİN FİNANSAL TUTUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	560
HEILBRONER’IN ‘İKTİSADİ DEVRİM’ NİTELEMESİNİN KAVRAMSAL VE TARİHSEL İÇERİĞİ	569
İNSAN ÜZERİNE DÜŞÜNMEK YA DA İNSANA YOLCULUK	571
ÖĞRENCİLERİN OKUL BAŞARISINI ARTIRMAK İÇİN EĞİTİM KURUMLARININ FARKLI KADEMELERİNDE AİLE KATILIMININ ÖNEMİ	572
FELSEFE GRUBU ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZGECİLİK KAVRAMINA YÖNELİK ALGILARI	575
OSMANLI SEMTİ BEYKOZ’DA YAŞANAN MEKÂNSAL VE SOSYAL DEĞİŞİMİN KAMU YAPI İNŞAATLARI ÜZERİNE ETKİSİ	583
ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE RİSK ALMA DAVRANIŞLARININ DESTEKLENMESİ ..	585
OKUL SOSYAL HİZMETİ UYGULAMALARINDA ÇOCUĞUN CİNSEL İSTİSMARINA YAKLAŞIM	595
KOMİTELER	599
SEMPOZYUM PROGRAMI	605

TAKDİM

Küreselleşen dünyada bilginin yayılması her geçen gün artmaktadır. Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler Kongresi ile bilginin geniş kitlelere yayılımı amaçlanmıştır. Bu amaçla düzenlenen kongrede akademisyen ve akademisyen adaylarının çalışmaları interaktif bir biçimde tartışılmıştır. Ortaya çıkan fikirler, katılımcılar için son derece önem teşkil etmiştir. Bu sayede ileride bilim camiasına sunulacak çalışmalara yön vermesi amaçlanmıştır. Günümüz koşullarına uygun yapılan bu kongrede katılımcılar sadece kendi oturumlarına değil aynı zamanda istedikleri oturumlara katılma hakkına sahip olmuştur. Multidisipliner oturumlar gerçekleştirilerek alan dışı katılımcıların fikirlerine de yer verilmiştir. Kongrenin temel amaçlarından birisi olan bu yaklaşımla birlikte akademik çalışmaların daha geniş kitlelere ulaşması ve uzmanlık alanları dışından katılımcıların yorumlarıyla çalışmalarına farklı bir boyut kazandırmak hedeflenmiştir. Bunun da oturumlardaki interaktif bilgi alışverişinden sağlandığı çıkarımına varmaktayız.

Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler Kongresine 100'e yakın bildiri sunulmuştur. 150'den fazla bilim insanının bu kongreye katılım sağladığı için teşekkür ederiz.

Doç.Dr. Tuncer GÖVDELİ

Düzenleme Kurulu Başkanı

**ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS**

İSLAM İKTİSADI ÖZELİNDE KATILIM BANKACILIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İlyas BAYAR*

ÖZET: Ahlâki kodlarla donatılan, kural temelli ve serbest piyasa ekonomisine dayalı bir sistem olarak tarif edilen İslam İktisadının gelişim ve ilerlemesini tamamlayacak en önemli unsurlardan biri de gelişkin, istikrarlı bir parasal ve finansal yapının gerekliliğidir. Dünya ölçeğinde mevcut bulunan İslam ülkelerinin büyük bir kısmının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kapsamında olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu ülkelerdeki tasarruf yetersizliği ve yatırımlara kaynak sağlayacak bir mekanizmanın eksikliği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Katılım Bankalarının varlığı, etkinliği, etkililiği ve sürdürülebilirliği önem arz etmektedir. Katılım Bankaları, iktisadi aktörlerin iktisadi faaliyetlerini sürdürürken sahip oldukları inançları ve değerleri dikkate almasının yanı sıra konvansiyonel bankaların sunduğu hizmetleri İslam anlayışı çerçevesinde sunma çabası içerisindedir. Ancak bu çaba, katılım Bankalarının hem rasyonel açıdan hem de algısal düzeyde bazı eleştirilere tabi tutulduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Bu anlayışla, Katılım Bankalarının ana akım bankacılık mevzuatından farklı olarak kullandıkları kavramların (kredi/finansman; faiz oranı/ kâr oranı-gecikme zammı) semantik bağlamından kopartılarak İslam kimliğine sahip iktisadi aktörlere rasyonel manada avantaj sağlayıp sağlamadığı hususu tartışılacaktır. Yapılan çalışmada, İslam ekonomik sisteminin ana akım iktisat ile mukayese edilmesi ve bu çerçevede, durum tespiti yapmaktan ziyade aksak finansal piyasa koşullarını istikrarlı bir duruma getirmek noktasında katılım bankalarının etkinliğinin sağlanmasında paydaşların yüklenmesi gereken fonksiyonlar ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: İslam İktisadı, Katılım Bankacılığı, Finans.

AN EVALUATION ON PARTICIPATION/ISLAMIC BANKING SPECIAL OF ISLAMIC ECONOMICS

ABSTRACT: One of the most important elements that will complement the development and progress of Islamic Economics, which is defined as a rule-based, free market economy and equipped with moral codes, is the necessity of a developing, stable monetary and financial structure. Considering that most of the Islamic countries in the world

---

* Öğr. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Ömerli MYO, ilyasbayar@artuklu.edu.tr

are under the scope of underdeveloped and developing countries, the inadequacy of savings in these countries and the lack of a mechanism to provide resources for investments are striking. In this context, the existence, efficiency, effectiveness and sustainability of Participation/Islamic Banks are important. Participation or Islamic Banks are in an effort to offer the services offered by conventional banks within the framework of Islamic understanding, as well as taking into account the beliefs and values of economic actors while continuing their economic activities. However, this effort does not eliminate the fact that Participation Banks are subject to some criticism, both rationally and perceptually. With this understanding, it will be discussed whether the concepts that Participation Banks use differently from the mainstream banking legislation (credit/financing; interest rate/profit rate-delay interest) are detached from their semantic context and provide a rational advantage to economic actors with Islamic identity. In the study, the comparison of the Islamic economic system with the mainstream economics and in this framework, rather than determine the situation, the functions that should be undertaken by the stakeholders in ensuring the effectiveness of participation banks in stabilizing the imperfect financial market conditions will be tried to be discussed.

Keywords: Islamic Economics, Participation/Islamic Banking, Finance.

1. GİRİŞ

İslami yaşayışın ruhuna uygun, ahlâki bir ekonomik model oluşturmak ya da inançlarla bağdaşan optimal bir iktisadi işleyiş inşa etme çabaları, özellikle İslam ülkelerinde ve Müslümanların yoğun yaşadığı ülkelerde gittikçe artan bir inceleme konusudur. Ortaya çıkışı ve uygulandığı dönemlerden günümüze kadar “başarısızlık” sıfatı atfedilen ve reel politik açıdan işlerliğini kaybetmiş olan sosyalist ekonomik model, çağdaş ve güncel iktisadi düşüncede fazla eleştirilmemektedir. Eleştirilerin odak noktasını “faizle bütünleşik”, “maddeci”, “bireyin salt haz ve isteklerini” ön plana çıkaran, “kriz üreten”, “tüketim toplumu” oluşturmaya dönük çabaların merkezi olarak nitelendirilen kapitalist ekonomik düşünce oluşturmaktadır.

Kapitalizme dönük birçok eleştiri yapılmakla birlikte, eleştirilerin odak noktasını “faiz” olgusu/sorunsalı oluşturmaktadır. Müslüman toplumların, modern ekonominin ve modern iktisadi vasıtaların kuşattığı dünyadan sıyrılmaya çabaları ve çağdaş dünyadan bağımsız yaşamaları mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, İslam iktisadi sistemi, Müslüman bireylere hem İslami ilkelere uygun bir yaşam sunmak hem de bireylerin istek ve ihtiyaçlarını yerine getirmeleri hususunda modern ekonomik araçlara benzer çözüm getirmeyi

amaçlamaktadır. Bu anlayışla, finansal piyasalarda katılım bankaları (İslami Bankalar) alternatif olarak görülmektedir. Hem dünya genelinde hem de İslam ülkelerinde katılım ve İslam bankaları alanında yaşanan gelişmeler Türkiye’de de karşılık bulmaktadır. Bu anlamda, ülkemizde kamu bankalarının da görev ve sorumluluk üstlendiği görülmekte ve alternatif olarak oluşturulan Kamu Katılım Bankaları bunun örneklerini teşkil etmektedir. Müslüman toplumlarda, dini hassasiyetler nedeniyle “faiz” meselesine karşı bir duruşun varlığı ve bu çerçevede katılım bankalarının tercih edildikleri bilinmektedir. Fakat, tasarruf sahiplerinin tasarruflarını döviz, altın, menkul, gayri menkul, vb. biçiminde değerlendirme yoluna gittikleri ve bu araçları kullandıkları, bu durumda yatırımlara kaynak sağlayan yurt içi tasarruf oranını daha düşürdüğünü göstermektedir.

Ekonomik sınıflandırmalara göre İslam ülkelerinin çoğu, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke statüsünde yer almaktadır. Söz konusu ülkelerde düşük tasarruf oranının ya da kayıt altına alınmayan tasarrufların faiz, döviz kuru, enflasyon, işsizlik, büyüme ve ödemeler dengesi gibi makro değişkenler gibi üzerindeki etkileri finansal azgelişmişlik ile birlikte ele alındığında katılım bankalarına olan ihtiyaç artmaktadır. Bu anlayışla, bu tür bankalara tercihin artırılması için etkin ve interaktif bir iletişim politikası oluşturulabilir. Katılım bankaları, konvansiyonel bankalardan farklı olarak faiz yerine kâr payı, ihtiyaç kredisi yerine de ihtiyaç finansmanı türünden alternatif kavramlar kullanmaktadır. Yapılan çalışmada, İslam İktisadına ilişkin genel bir çerçeve sunulduktan sonra Türkiye özelinde katılım bankalarının geleneksel finansal sistem içindeki yeri, önemi ve bu tür bankaların yaygınlaşması için iktisadi aktörlerin/trafların yüklenmesi gereken fonksiyonlar sıralanmaya çalışılmıştır.

2. İKTİSAT-DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İSLAM İKTİSADI

İktisada ve iktisadi düşünceye dair bilinenler, insanlık tarihi kadar eski olsa da bu çabaların sistematik ve bilimsel bir zeminde sunulması, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” eserinin yayınlandığı 1776 yılına denk geldiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda, bir ahlâk kuramcısı olarak Smith, din ve ahlâk konuları ile ilgilenmiş olsa da uzun bir süre boyunca din ile iktisat arasında kopuş yaşanmış ve iki disiplin birbirinden farklı bir alan şeklinde ele alınmıştır. Dinin “maneviyatı”, iktisadın “maddiyatı”; dinin “normatif”, iktisadın “pozitif” olanla ilgilendiği iddiası ve özellikle de iktisat alanındaki metodolojik değişim iki alan arasındaki etkileşimin uzaklığını derinleştirmiştir. İktisat ve din arasında ilişki kurulamayacağını ileri sürenlerin argümanlarından birisi, belki de ilki, modern hayatta dinin etkisinin ve egemenlik alanının azalacağı, dahası sekülerleşme anlayışının bir tezi olarak hayatta dinin etkisinin ortadan kalkacağı görüşüdür. Bu söylemlerin ve bakış açısının aksine

din ile iktisat arasındaki ilişki ve yakınlaşma kurulmuş ve yakın zamanda bu ilişki artmıştır. Söz konusu yakınlaşma üç farklı alanda ortaya çıkmıştır (Demir, 2013:11-13):

Birinci Alan: Sekülerleşme/dünyevileşme tezi iddiasının aksine, toplumda inancın ve dinin etki alanı artmıştır. Bu anlayış çerçevesinde, modern toplumların ekonomik gelişim seviyelerinin farklı oluşuna dair yaklaşım ve açıklamaların kültürel boyutu da çalışmalarda dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla, dini inanç ve tutumların ekonomik sonuçları ilgili çalışmalar da artmaktadır.

İkinci Alan: Din ekonomisi (Economics of Religion) adında yeni bir alanın ortaya çıkmasıdır. Kavramın anımsattığı ve oluşturduğu algıdan bağımsız ve farklı olarak “iktisadi alana dini inanç ve ilkelerin taşımak yerine dini tercih ve uygulamaların iktisat biliminin kavramları ile açıklanma çabası” yer almaktadır.

Üçüncü Alan: İslam iktisadı ve Hristiyan iktisadi örneğinde olduğu gibi iktisadi öğretilerin/bilgilerin dini bir çerçevede alınmasına olanak sağlayan dini iktisat (religious economics) anlayışına dair çabalar ve yapılan çalışmalardır.

Yukarıda sayılan hususlar çerçevesinde bazı sorular ortaya çıkmaktadır. Yerleşik iktisadın elde ettiği kazanımların neticesi, sağladığı gelişmişlik ve ilerleme düzeyi yeni bir iktisadi anlayışa ihtiyaç bırakmış mıdır? Eğer bu türden bir önerme mutlak anlamda kabul edilecekse, savunulan İslam İktisadı, yerleşik iktisadın merkez olarak kabul edildiği bir mekanizma etrafında mı şekillenecek yoksa yeni bir paradigma mı kurmak zorunda olacaktır? Daha açık bir ifade ile İslam İktisadına neden ihtiyaç duyulmaktadır. Sıddıqi'nin de ifadesiyle, İslam iktisat düşüncesinin temel amacı, Müslüman düşünürlerin 14 asırlık tarihi bir birikim ve miraslarından istifade ederek yaşadıkları dönemlerde ekonomik zorluklara cevap üretmektir (Sıddıqi, 2017:69).

İnsanlar ve toplumlar, varoluştan günümüze dek sürekli bir değişim, dönüşüm ve gelişim içerisindedir. Temel maddi ihtiyaçların karşılanması ile başlayan ekonomik süreç, “dünyevileşme” arzusu ile zamanla iktisadi aktörlerin kendine yetmeyen ve bulunduğu kaba sığmayan bir hal almasına neden olmuştur. Bu bağlamda, yerleşik iktisat, iktisadın sürekli güncel kalmasını sürdüren büyümlü bir sözcük olan “büyüme” etrafında şekillenmiş ve bu anlayış toplumun her katmanına yansımıştır. 18.-19. yy'de buhar makinesinin ve elektriğin icadı, sanayileşmede devasa boyutta üretime olanak sağlamıştır. Söz konusu gelişkin yapının son yüzyılda bilgi ve teknoloji ile yoğunlaşması hem nicel hem de nitel anlamda maddi refah sağlamış ve arttırmıştır. Bununla birlikte, refahın adalet ve eşitlik temelinde dağıtılmadığı da

aşıkardır. Ayrıca söz konusu süreç, yeni, tamir edilmesi uzun süre alan, tekrarlanan yeni krizler ortaya çıkarmıştır. Göçler, doğal afetler, salgınlar ve savaşlar insanlarda mevcut olan büyüme hissine set çekememektedir. Büyümeye dönük savunular, her ne kadar pozitif bir yaklaşım üzerinden üretim ve iktisadi faktörler etrafında şekillense de konuyu özgün kılan “insandır” ve söz konusu değerlendirmenin bizatihi kendisi, açık bir biçimde normatif karakter barındırmaktadır. İnsanı “rasyonel” ve “hedonist” bir anlayışa hapseden ve sadece maddi boyuttan oluştuğu savunusu esasında anlamını yitirmektedir.

İslam Ekonomisinin Ana Hatlarının Belirlenmesi

İslam ekonomik sistemi, ne Binder’in “güçlü bir İslami liberalizm ortaya çıkmadığı sürece Ortadoğu’da (ve özel olarak Türkiye’de) siyasi çabaların başarıya ulaşabilmesi son derece zordur” anlayışı ile ne de 1970’lerden itibaren Kuzey Afrika kaynaklı çeviri yayınlar ile “sömürgecilik-karşıtı psikolojinin etkisiyle İslamiyet’i bir sosyalizm” söylemi ve düşünsel alt yapısı (Erdoğan, 1999:2-3) ile örtüşmemektedir. Daha açık bir ifade ile kendine has, özgün karakterleri barındıran İslam ekonomisi ne sosyalist ne de kapitalist anlayışın alternatifi olmayacak bir tarzdadır.

İslam’ın kutsal kitabı Kur’an’ın mesajları, insanlığa sadece imanı ve ibadeti tavsiye etmemektedir. Aynı zamanda, bireyin toplumdaki yaşam biçimini, davranışlarını, ticari ilişkilerini, üretim ve tüketim kalıplarını belirli kurallara bağlamaktadır. Dünyayı yaşanabilir kılan uygulamalarla beraber, İslami yaşamın ana ilkelerini şekillendiren ahiret hayatıdır. Dolayısıyla, İslam, “aşırılıkları” oluşturan yaşam çizgisindeki bir hayattan kaçınılması ve orta yolun benimsenmesi gerektiğini ifade eder.

Arapça kökenli bir kavram olarak iktisat, tasarruf, idare etme, doğruyu hedefleme, mutedil olma (Nişanyan, 2020:390), kasta uygunluk, ölçülülük ve adaletli olma manalarına gelmektedir. İslam iktisadına gerek duyulmasının temel nedeni, İslam Medeniyetinin sahip olduğu tasavvuru, amaçları ve idealleri bütünüyle yaşanılabilir ve uygulanabilir bir hale getirme çabasıdır. Ana akım iktisatta kaynakların kıt kabul edilmesi, aynı zamanda bölüşüm ve dağılım sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ekonominin nihai amacı olarak tarif edilen refah artışı iddiası, refahı sağlamayı sadece maddi boyutuna hapseden, maddeci ve hazcı bir refah anlayışıdır. Fakat, bu hususların ötesinde, modern söylemle ifade edilecek olursa, insanlar empati, sempati ve özgeci /alturist hislere sahiptir. Bu insan tipolojisinin karşılığı İslam’da kardeşlik hukuku ve sosyal adalettir. Refah tartışmalarında yerleşik iktisadın aksine İslam iktisadi salt iktisadi değişkenlerle sınırlandırılmaz (Chapra, 2019:3).

İslam, insanların ve toplumların maddi ve manevi gelişim ve ilerlemelerini sağlayan, etkili kurumlara dayanan bir sistemdir. İslami ekonomik sistem, kural temellidir. Ekonomik faaliyetler, Kuran ve Sünnetin öngördüğü değerlerden bağımsız bir biçimde ele alınamaz. İslam'ın temel amacı, insan aracılığıyla adil, ahlâki ve yaşayabilir bir sosyal düzen kurmaktır (Iqbal vd. 2013:9). İslami ekonomik sisteminin temelleri, yüzyıllar önce Kur'an'da atılmış ve Hz. Muhammed tarafından Medine'de bulunduğu süre zarfında uygulanmıştır. Allah tarafından konulmuş bu kurallar, İslami sistemin temelini oluşturur ve gerekli etkin kurumları sağlar. İslami ekonomik sisteminin kurumsal temelleri Kur'an tarafından tanımlanan davranış kurallarından oluşur. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin içeriği ve planı şu şekilde elde edilebilir (Askari vd., 2015:17-18):

- Kuran'dan ve sünnetten, ideal bir İslami ekonomisini tanımlayan kuralları ve bunların ekonomik sonuçlarını çıkarmaya dönük faaliyetlerde bulunmak.
- Çağdaş ekonomide yer alan kurumları incelemek ve kurumsal yapı ile ideal İslam ekonomisi arasındaki sapmanın derecesini ve boyutunu belirlemek.
- İki anlayış arasındaki boşluğu doldurmak için politika önerileri belirlemek.

İslami ekonomik sistem, piyasa temelli bir sistemdir. Piyasalar, kaynak tahsisi (üretim ve tüketim) için en iyi ve en verimli mekanizma olarak görülür. Bununla birlikte, piyasa sisteminin verimliliği, “ideolojik” bağlamdaki piyasalarla karıştırılmamalıdır. Kuran'da nakledilen ve Hz. Peygamber tarafından uygulanan kuralların en önemli bir özelliği adalettir. Böylelikle, İslami kurumsal yapının temeli ve ideal İslam ekonomisi adalet eksenli olmalıdır. En nihayetinde, İslam ekonomik sistemi, insani gelişmeyi ve adaleti teşvik eden kurallar üzerine kuruludur. İslam'da sosyal ve insani gelişme çok boyutludur ve kişi başına düşen en yüksek GSYİH seviyesinin çok ötesine geçer. İktisatta geleneksel olarak ölçülen kişi başına GSYİH ve GSYİH büyümesi İslam'da, toplumun tek ekonomik hedefi değildir. Tüm ekonomik çabaların baskın bir biçimde manevi, ahlâki ve insani boyutları vardır. İnsanların yaşamak için maddeye ihtiyacı vardır ama yalnız madde ile yaşamazlar. İlerleme ve gelişmenin amacı, insanların ve toplumun genel refahıdır (Askari vd., 2015:17-19). Bu hususlarla birlikte İslami ekonomisinin sahip olduğu yapısal özellikler altı başlık altında özetlenebilir. İslam ekonomisi (Özaydın, 2019:170):

- İlahi emir ve yasakların gözetildiği bir yapıya sahiptir.
- Ahlâklı insan modelini savunur.
- Adalet ve eşitlik temeline dayanan optimal bir anlayışa sahiptir.
- Faizsiz bir ekonomik anlayışını savunur.

- Ekonomik özgürlük, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü esastır.
- Serbest piyasa temelli bir ekonomik anlayışı savunur.

3. İSLAM İKTİSADININ UYGULANABİLİRLİĞİ: TOPLUM, DEVLET VE KATILIM BANKALARININ SORUMLULUK VE FONKSİYONLARI

İslam'ın öngördüğü insan modeli dünya işlerini yürütürken statik midir dinamik midir? Sadece ahiret hayatına mı odaklanmalıdır? Dünya işlerini nasıl yürütmelidir? Ölçülülük ve denge unsurunun sınırları nelerdir? Bu türden sorular, insanı merkeze alan İslam iktisadi sisteminin nasıl bir çerçeveye sahip olması gerektiğinin de ipuçlarını vermektedir. Kur'an'da Necm Suresinin 39. ayetinde yer alan “Bilsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur” ayeti, insanın, ancak çalışma ve çabayla hem dünya hem de ahiret hayatını sürdürebileceği mesajını vermektedir. “Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol” ve “Sizin hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için dünyasını terk etmeyendir” hadisleri, Müslümanların dünya işlerinde gelişim ve ilerlemelerinin zorunlu olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Bu türden okuma ve yorumlamalar yönetim bilimi üzerinden de ele alınabilir. Kalite yönetiminin inşa edildiği ve bu alana dönük çalışmaların arttığı söz yüzyılda, kalitenin temel mottosu olarak kabul edilen ve sürekli iyileştirme olarak ifade edilen Kaizen Modeli esasında Hz. Peygamber'in “İki günü eşit olan zarardadır” hadisinden başka bir şey değildir. Bu türden örneklerin sayısı artırılabilir. Dolayısıyla, İslam'ın esas kaynakları olan hem Kur'an'da hem de hadislerde insanların ve toplumların ancak çalışmayla, gelişim ve ilerleme ile sağlanabildiğini göstermektedir.

İslam ekonomisi, ahlâkla donatılmış serbest piyasa ekonomisi olarak tarif edilebilir (Zaim, 2008:18). Yerleşik iktisatta mal ve faktör piyasalarında serbest piyasa koşulları veri olarak alınmaktadır. Bu noktada, İslam ekonomik sistemi mutlak anlamda olmasa bile büyük oranda ana akım iktisat ile örtüşmektedir. Günümüz Müslüman ülkelerinin araştırma-geliştirme, inovasyon, bilgi ve iletişim teknolojilerine dönük faaliyetlerine yoğunlaşmaları dikkate değerdir. Bu türden çalışmalar sayesinde, yükselen piyasalar kategorisinde yer almaya başlayan İslam ülkelerinin, kitlesel olarak mal ve hizmet üreterek hem yurtiçi yerleşiklerin ihtiyaçlarını hem de bu ürünlerin ihraç edilmesi söz konusu ülkelerde refah ve kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Ana akım/yerleşik iktisat ile İslam iktisadi sistemi arasında ayrışmanın derinleştiği nokta esas olarak faiz meselesidir. Ayrıca, İslam ülkelerinin sahip oldukları para biriminin rezerv para olmaması, politik istikrarsızlık, kurumsal yapılar inşa etmede yetersiz kalmaları, tasarruf açıkları ve sermaye yetersizliği bu ülkelerde finansal piyasalar dinamikleri açısından zayıf kalmalarına sebebiyet vermektedir.

Katılım Bankaları, İslam toplumlarının gelişmesinde ve ilerlemesinde kilit bir konumdadır. Dünyada ve Türkiye’de faizsiz bankacılığın bankacılık sektörü içindeki payı gittikçe artmaktadır. Konvansiyonel bankacılığın sunduğu ürünleri ve hizmetleri karşılamak ile birlikte katılım bankalarının tercih edilmesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebepler: i) Faiz hassasiyeti, ii) Kârlılık, müşteri memnuniyeti ve etkinlik işlevlerine sahip olması, iii) Ürünler ve fon kullandırma biçiminin sağladığı olanaklardır. Âtıl fonların piyasaya aktarılmasının yanı sıra istihdam artırıcı bir rol üstlenmesi, doğrudan ya da dolaylı yabancı sermayenin varlığı ile sayesinde cari işlemler dengesinin sağlanmasına katkı sağlaması, tüketim, yatırım ve ihracat kalemlerine kaynak sağlaması ve bu çerçevede büyüme ve kalkınmayı pozitif bir biçimde etkileme potansiyeline sahip olması, katılım bankalarının makro iktisadi değişkenlere pozitif etkilerinin bazılarıdır (Kaya, 2013:74-80).

Katılım Bankalarının Türk Bankacılık sektörü içindeki payının yıllar itibariyle değişimi, mevcut durumun değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. BDDK verilerine göre, 2005 yılında ise toplam banka sayısı 51 olup 34’ü mevduat; 13’ü kalkınma ve yatırım; 4’ü ise katılım bankalarından oluşmaktaydı. Aralık 2020 itibariyle ülkemizde faaliyet gösteren banka sayısı 54 olmuştur. Bunlardan 34’ü mevduat; 14’ü kalkınma ve yatırım; 6’sı katılım bankalarından oluşmaktadır. Söz konusu bankalardan Ziraat, Vakıf ve Türkiye Emlak, kamu katılım bankası statüsünde iken Kuveyt Türk, Albaraka Türk ve Türkiye Finans özel katılım bankaları statüsündedir. Konjonktürel dalgalanmalarla birlikte katılım bankalarının 2005 yılında 292 olan şube sayısı 2019’da yıl sonu itibariyle 1179’a çıkmıştır. Aynı dönemde ATM sayısı 307’den 2166’ya; personel sayısı 5 747’den 16 040’a yükselmiştir. Söz konusu dönemde katılım bankaları bünyesinde istihdam edilen personel sayısı açısından aldığı pay, 2005’te %4,1 seviyesinden 2019 itibariyle %7,8 seviyesine çıkmıştır. Bu hususların yanı sıra aktif büyüklük, krediler, kredinin kalitesi, fon kaynakları, kârlılık ve öz kaynak kârlılığı göstergelerinde de katılım bankalarının nicel ve nitel ağırlığı artmıştır. 1980’lerden bu yana Türkiye’de faizsiz bir anlayışla faaliyetlerini sürdüren katılım bankalarının Türk bankacılık sektörü içindeki payı 2000’li yıllara dek düşük kalmış ve kanuni mevzuatlar açısından bazı sorunlar ile karşılaşmış olsa da son 15 yıldır katılım bankacılığı sektörü hızlı bir büyüme trendi göstermiştir. Katılım bankaları, gerek fiziksel varlıklar gerekse de bilanço kalemleri açısından olumlu bir seyir göstermekle birlikte 2025 için hedeflenen %15’lik sektör payına ulaşması olanak dahilinde görünmemektedir. Hem yapısal hem de sosyolojik bazı politika önerileri söz konusu sorunları aşmada yardımcı olabilecektir. Bu bağlamda, katılım bankalarında sektörel ya da alan bazında uzmanlaşmanın artırılması, ortaklığa dayalı yapıların

geliştirilmesi, ürün çeşitliliğinin artırılması, ülke genelinde şube sayısının artırılması, şubeleşmenin yanı sıra mobil bankacılık ya da ATM sayısındaki artış ile alternatif dağıtım kanalları sağlanması gerekir. Ayrıca bireylerin gelir düzeylerinin dikkate alınarak sosyal sorumluluk anlayışıyla yeni hizmet türlerinin sunulması, kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği, güçlü bir iletişim politikası, toplumun İslami finans hakkında sahip olduğu bilginin artırılması sağlanmalıdır ((BDDK, 2021; Özdemir, 2020).

Tablo 1. Taşıt Kredisi/Finansmanı Örneği

Banka Türü	İstenilen Tutarı	Kredi	Vade	Faiz /Kâr Oranı	Toplam Tutar	Ödenecek
Özel Banka	75 000 TL		48 ay	% 1.59	116.000 TL	
Kamu Banka	Sermayeli 75 000 TL		48 ay	% 1.54	113. 765 TL	
Katılım Bankası	75 000 TL		48 ay	% 1.64	117. 000 TL	
Katılım Bankası	75 000 TL		48 ay	% 1.58	115. 500 TL	

Yukarıda Tablo 1.'de banka ismi gösterilmeden sadece banka türleri verilmiştir. 23.09.2017 tarihinde ilgili bankaların web siteleri üzerinden “0” model bir taşıt kredisi, Banka Sigorta Muamele Vergisi (BSMV), Tahsis ücreti, Kasko vs. gibi ücret kalemlerinin detayına inilmeden yapılmış yaklaşık bir hesaplamadır. Kuşkusuz rakamlar üzerinden hareket edersek, alınan kredi tutarının ödeme planı incelediğinde rakamların birbirine yakın olduğu, İslami hassasiyetler ile katılım bankalarına yönelen bir tüketicinin işlemlerin meşru ya da caiz görülmesi dışında “homo economicus” bağlamında görece bir fayda sağlamadığı aşikardır. Hatta kimi bankaların tüketicilere finansman sağlama noktasında katılım bankalarına nispeten daha düşük bir bedel yükledikleri aşikardır. Tablodan hareketle, rakamlar incelendiğinde irdelenmesi gereken 2 temel konu ortaya çıkmaktadır.

Katılım bankaları, faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki finansal piyasa hükümleri ve para politikasının yürütülmesinden ve uygulanmasından sorumlu olan merkez bankalarının mevzuatları çerçevesinde eylemlerini yürütürler. Elbette, bütün bankalar, fon arz ya da talep ederken Merkez Bankalarının politika faizi ekseninde (faiz koridoru) hareket ederler. Ancak, katılım bankaları tarafından tüketicilere sağlanan finansmanın, piyasada sunulan finansman faizlerinin üstünde veya eş değer bir düzeyde/değerde olması ve bu şekilde bir tercih/alternatif olarak sunulması, eleştirilen “kapitalist sömürü araçlarına” benzemekten öteye gitmeyecektir. Ayrıca, bu durum, İslam düşünce yapısının araçsallaştırılması anlamına gelecektir.

Yukarıdaki Tablo 1.'den hareketle, kâr oranı/faiz oranı arasında hiçbir ayırım yapmadan, konsolide bir bakışla bu kavramları eş bir biçimde sunmanın İslam toplumlarında meydana getireceği algısal ve duygusal tepkinin iyi irdelenmesi gerekir. Benzer bir biçimde vadesi gelmiş olduğu halde borcunu ödeyemeyen ihtiyaç sahibi, kredi miktarını faiziyle öderken katılım bankalarında bu durumun ceza olarak adlandırılması nasıl izah edilebilir?

İslam'a göre insanlar fitratları/yaratılışları gereği hayra/iyiliğe yakın olsa da şerden/kötülükten kaçınamayacak bir surette yaratılmıştır. İnsanların daha fazla kazanma isteği ve bu isteklerini herhangi bir kontrol ya da sınırlama alanına tabi tutmadan gerçekleştirme çabaları, daha açık bir ifade ile "sınır tanımaz hedonist arzular" tabi olmayan sonuçlara neden olmaktadır. Ülkemizde yakın zamanda gündemi meşgul eden "Çiftlik Bank" hadisesi ve güncel bir mesele olarak "Kripto Para dolandırıcılığı" üzerinden meydana gelen mağduriyetler bu hususları doğrulamaktadır. Şüphesiz mevzuat yetersizlikleri olsa da insanların hiçbir emek sarf etmeden amaçlarına kısa bir zaman diliminde ulaşma arzusu istenilmeyen sonuçlara sebebiyet vermektedir. Tam da bu noktada İslami ekonomik sisteminin temel sac ayaklarından olan katılım bankacılığı önemli bir rol üstlenme potansiyeline sahiptir. Bu anlayışla, İslam iktisadi sisteminin özellikle de finansal piyasa araçlarının Müslüman toplumlarda yaygınlaşması gerektiği bir hakikattir. Bu noktada, iktisadi bir aktör olarak devlet başta olmak üzere, ekonomistler ve politika yapıcılarını etkin bir sorumluluk üstlenmelidirler.

İnsanların davranış ve tutumlarına ket vurmak ya da bunları baskılamak İslami kaidelere uygun düşmediği gibi istenilen sonuçları da vermeyeceği açıktır. Bu bağlamda, İslam iktisadi sisteminin ve dolayısıyla faizsiz bankaların yaygınlaşmasını ve başarısını sağlayacak özne, Sabahattin Zaim'in de ifade ettiği gibi bizatihi Müslüman toplumlardır. Bunun yanı sıra, Yusuf el-Kardavi, İslam bankalarının gelişmesine engel olan ve genel olarak İslam toplumlarında arzu edilmeyen araştırma, üretme ve başarıma konusundaki yılgınlığın sadece toplumdan kaynaklanmadığını bütün aktörlerin sorumlu olduğunu ifade eder (Tunç, 2011).⁵

Türkiye ekonomisi özelinde İslam ülkelerinde yatırımları finanse etmek için yeterli tasarrufa sahip olunmadığı bilinmektedir. Tasarruf-yatırım dengesizliği, makro ekonomik dengeleri derinden etkileyerek kamu finansmanı ve dahası cari işlemler dengesinde kronik

⁵ Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sayfasında yer alan bu röportaj, Ayraç Kitap Tahlili ve Eleştirisi Dergisi'nin 15. sayısında yayımlanmıştır.

sorunlara neden olmaktadır. Bu problemler enflasyon-kur-faiz denkleminde ülke ekonomilerinin kırılğan bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır.

İktisadi aktörlerin sahip oldukları tasarrufları kazançlı ve istikrarlı kanallara tahvil etmek yerine yastık altı olarak ifade edilen ve üretime dönüştürülmeyen bir biçimde âtil tutmaları İslam iktisadi anlayışına ters düşmektedir. Nitekim Müslümanların tasarruflarını nakit ya da kıymetli maden (altın, gümüş vs.) şeklinde korumak istemeleri ve iddihar etmeleri İslam'ın iki prensibine zıt bir durum teşkil eder. Tevbe Suresi'nde geçen ifadeyle Allah Peygamberine “Altın ve gümüşü biriktirerek saklayıp, onları Allah yolunda harcamayan kimselere acıklı bir azap olduğunu haber ver” emri tasarruflarını biriktirerek zekatını vermeyenleri uyarmaktadır. Zaim'in ifadesiyle: “Böylece, Müslüman insan, ilerde yatırımda bulunmak üzere, belli bir süre altın, gümüş, nakit, kıymetli evrak, mal vs. biriktirerek tasarruf ederse, İslam'ın diğer bir prensibi olan zekât vecibesi ile karşılaşacaktır. Çünkü servetin (bir yılı geçtikten sonra) her yıl, asgari %2,5 oranında bir kısmının zekât olarak ödenmesi gerekeceğinden, âtil duran nakdi servet, durduğu yerde eriyecektir. Bu davranış tarzı, İslam cemiyetinde tasarrufların âtil durmasını önleyecek, gelirin yeniden iktisadi hayata dönmesine yardım edecektir. Paranın tedavül süratinin artışı, para miktarındaki artış gibi, iktisadi hayatı canlandırarak ve üretimi arttıracaktır” (Zaim, 2008:74-75).

Bu anlayışlar ve deneyimler sayesinde İslam iktisat sisteminin uygulanmasına olanak sağlayacak ve katılım bankacılığının yaygınlaşması için ekonomik hayatın bileşenleri ve yer alan aktörlerin şu sorumlulukları yerine getirilmeleri beklenir:

- Tasarruf sahipleri ye da finansman ihtiyacı içinde olanlar, ülkemizde yaşanan ve geçmiş tecrübelerin verdiği olumsuz izlenimlerden sıyrılarak ve özellikle de 2001 ekonomik krizi sonrası sağlam bir zemine oturtulan bankacılık düzenlemelerini göz önünde bulundurarak fonlarını katılım bankaları aracılığıyla arz ya da talep etmelidirler.
- Gerek siyasi gerekse de ekonomik anlamda tepeden inme politikaların, rıza ve iknâya dayalı olmayan yönetim tarzının istenilen sonuçları vermediği/vermeyeceği bilinen bir gerçektir. Ekonomik özgürlük-ekonomik güvenlik arasındaki dengenin sağlanması suretiyle özellikle İslam ülkeleri İslam iktisadına dair esasların yerleşmesi noktasında fonksiyonel sorumluluklar üstlenmelidirler. Ülkemizde bazı kamu bankalarının “katılım bankacılığı” esasına göre yeniden düzenlenerek faaliyetlerini sürdürdükleri ve çabalarının devam edildiği bilinmektedir. Bu türden çalışmaların artırılması ve teşvik edilmesi beklenen gelişmelerdir.

- Ekonomistler, toplumun değişen istek ve ihtiyaçlarını, inanç, kültür ve diğer etmenlerin ekonomik yapıda giderek artan bir biçimde yer aldığını dikkate alarak ve “pozitif iktisat” metodolojinin dar kalıplarından sıyrılarak faizsiz bankacılığın varlık nedenine ve gelişmesine dönük çalışmalara katkı sağlamalıdır.
- Katılım bankalarının yaygın bir biçimde kullandıkları ve modern bankaların sundukları hizmetlere alternatif olacak birçok finansman yöntemi mevcuttur. Murabaha, mudarebe, muşareke, icara (leasing), selem, istisna, komodite ve teverruk bunlardan bazılarıdır. Örneğin yaygın olarak kullanılan ve finansal kaynak toplamak için kullanılan araçlardan biri sukuktur. İslam finansman ilkelerine göre oluşturulan bonoları ifade etmek için kullanılan sukukun değişik türleri bulunmaktadır (Tunç, 2010:135-160). Varlık nedenini “faizsiz bankacılık” olarak ifade eden ve buna dönük gelişim çabasında olan katılım bankalarının tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler ile üreticilerin finansman gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan finansmanı daha az maliyetle sağlamaya dönük çalışma yapması elzemdir. Şüphesiz reel faiz oranı etrafında şekillen piyasa koşulları, politika faizi ve enflasyon sarmalı/ilişkisi, bu hususu zorlaştırırsa da yeni çözüm yollarının bulunması gerekir. Ayrıca Müslümanların zihninde karmaşıklaşan ve geleneksel bankacılığın kavramlarını çağrıştıran faiz oranı/kar oranı ya da faiz/ceza kavramalarının semantik bağlamından kopartılmadan kitlelere yeniden ve geniş bir biçimde izahının yapılması gerekir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir bütün olarak İslami düşünce incelendiğinde var olan/savunulan değerler sistemi/anlayışı, sosyal hayatın her tarafını kuşatıcı bir söylem ve eylem diline sahiptir. Aynı durum, beşeriyetin hayatını idame etmesi için gerekli olan ekonomik yaşamda da mevcuttur. Hayatın, salt zahiri (görünür, maddi) yönünü öne çıkaran, mutluluğu ya da hazcılığı inşa etmek ve vücuda gelmesini savunan seküler bir anlayışın İslam toplumlarında da bir çatışma yaşattığı, adeta kimlik bunalımına neden olduğu hakikati aşikardır. İslam ekonomik sistemi, bencillığe karşı diğerkamılığı (alturizm), rekabet yerine teavün (yardımlaşma) ve empatiyi (duygudaşlığı) tavsiye eden bir anlayıştır. Bencillığe karşı diğergamılığı (alturizm), rekabet yerine teavün (yardımlaşma) ve empatiyi (duygudaşlığı) tavsiye eden ve sadece dünya hayatını yaşanabilir kılan bir felsefenin ve bu fikirler ışığı demetinin huzmelerinden sıyrılamayan bir katılım bankacılığı, İslam hukuku için aranan “en iyi alternatif modelden” uzaktır. Karz-ı hasen (güzel borç) hasletinden uzaklaşılacak bir dünyada katılım bankalarının

yaygınlaşmasına olanak sağlamak için Müslümanların, devletin ve katılım bankalarının ciddi bir rol üstlenmesi gerekir.

Yapılan çalışma neticesinde üç önemli noktaya ulaşılmaktadır. Birincisi, Müslüman kimliğinin sadece ahirete hasredilmesinin yanlışlığı üzerine olduğudur. Nitekim, Müslüman kimliği, sadece ibadet ile sınırlanamaz, bu kimlik aynı zamanda iktisadi faaliyetlerde, ticarete, tüketimde, tasarrufta, üretimde kendisini göstermelidir. Bu kimliğin gelişmeci ve ilerlemeci bir karaktere sahip olduğu unutulmamalıdır. İkincisi, İslam ekonomik sisteminin uygulanabilirliği aşamasında ana akım iktisat karşısında pozisyonel durmanın ötesinde proaktif bir duruş sergilemenin gerekli olduğudur. Üçüncüsü, Katılım veya İslami Bankaların daha yaygın hale gelmesi için geniş bir projeksiyonun ve vizyonun gerekli olduğudur.

5. KAYNAKÇA

- Askari, H., Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2015). *Introduction to Islamic economics: Theory and application*. John Wiley & Sons., Singapore.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu. *Bankacılık Sektörü Verileri*, Erişim 1 Mayıs 2021, www.bddk.org.tr/Veriler-Kategori/Bankacilik-Sektoru-Verileri
- Chapra, M. U. (2019). *İktisadın Geleceği İslami Bir Bakış*. Çev. Turan Melih. İstanbul: İktisat Yayınları 2019.
- Demir, Ö. (2013). *Din Ekonomisi İnanç*, Zenginlik ve Mutluluk. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (1999). *İslam ve Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2013). *Economic Development and Islamic Finance. Directions in Development Finance*, World Bank, Washington, DC.
- Kaya, R. (2013). *Türk Bankacılık Sisteminde Katılım Bankalarının Tercih Edilme Nedenleri ve Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Nişanyan, S. (2020). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Liberus Kitap, İstanbul.
- Özaydın, A. (2019). *Eleştirel Bir Yaklaşımla Medeniyet ve İktisat*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özdemir, M. (2020). *Katılım Bankacılığı: Son Yıldaki Gelişmeler*, Erişim 1 Mayıs 2021, www.ilke.org.tr/katilim-bankaciligi-son-15-yildaki-gelismeler.
- Sıddıqı, M. N. (2017). *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim. İslam İktisat Düşüncesi: Temelleri, Evrimi ve İhtiyaç Duyulan Yönelim İçinde*. Haz. Sercan Karadoğan, Çev. Mehmet Akif Berber, İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları.
- Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tunç, H. (2011). *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*, Erişim 1 Mayıs 2021 <https://tkbbegitim.org.tr/Documents/KoseYazilari/ayrac-htunc.pdf>
- Zaim, S. (2008). *İslam Ekonomisinin Temelleri*. Haz. Adem Esen, Turan Koç, Mustafa Yavuz Çakır, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.